

IN MEMORIAM BORI IMRE

AZ IRODALOM ÉLETE

FENYVESI OTTÓ

Bori Imre emlékére

Baj van. Az idő lejárt.
Egy rövid nappal után hosszú, sötét éjszaka.
Egy csokor fény a nyárból. Csordultig telt
könyvek, történetek, irodalmak.
A kéklő cigarettafüstben kopasz apostolok
vitatkoznak a polcokon.
Füst és Kassák. Illyés a fal felé fordítva.
Volt idő, midőn az ablakon
kidobták a mozsarat,
s befagytak mind a tengerek.
Táncoló széljegyzetek a barnuló lapokon.
Fridolin és testvérei csillagutakon menetelnek.
Volt idő, midőn lassú volt a dal,
s lelkünk alig remegett.

Most felhők gyülekeznek. Délen már
érik a mák. A tereken gyülevész,
vérszágú szörnyek.
Új végek és kezdetek.

SZELLEMI DÍZÉS EGY DOKUMENTUMMAL

GEROLD LÁSZLÓ

Nehéz és könnyű feladat az, amire felkértek, amit készséggel és örömmel elvállaltam, hogy a Bori Imre halála utáni első szivácsi találkozón róla, a Szenteleky Napok megálmodójáról, évtizedeken át lelkes támogatójáról, szellemi motorjáról beszéljek, hogy Bori Imrere emlékezzek itt Szivácon.

Könnyű feladat, mert akik itt vagyunk, évek, évtizedek óta eljárnak Sziváczra, mindannyian jól emlékezünk Bori Imre itteni szerepléseire, a vele való találkozásokra, beszélgetésekre, s mást sem kellene kérni a jelenlevőktől, mint hogy hunyják be szemüket, és idézzék fel a szivácsi napokat és Bori tanár úr jelenlétét.

Nehéz, mert arról az emberről kell beszélni, aki évtizedeken át a vajdasági magyar kultúra, nem csak az irodalom meghatározó egyénisége volt, s műveivel, közszereplésével sokunk számára az is marad, és aki róla szól, annak hozzá méltónak kell lennie.

A két lehetőség helyett egy harmadik mellett döntöttem, a középutat választottam: úgy idézem fel Bori Imre szellemét, hogy a legilletékesebbet hívom segítségül, őt magát. Pontosabban, tudtommal, első Sziváczról írt cikkét, amelyet *Szenteleky-esték* címmel a Magyar Szó Kilátó című szombati irodalmi, művészeti, társadalomtudományi mellékletében jelentetett meg 1971. május 29-én (akkortájt a Kilátó még közölt ilyen cikkeket!).

A Szivácon 2004. augusztus 20-án tartott bővített tanácsülésen elhangzott szöveg szerkesztett változata.

Hogy azonban Bori tanár úr cikkének „újraolvasása” valóban nem csak kegyeleti gesztus, hanem indokolt is, arról az írás máig érvényes szempontjai, vonatkozásai tanúskod(hat)nak.

Írása bevezető soraiban Bori Imre Szenteleky Kornél jelentőségéről ír: *Szenteleky neve kötelez, immár negyven esztendeje halála óta is, s nemcsak a jugoszláviai magyar irodalomban, hanem a kulturális egyesületi tevékenység legkülönbözőbb síkjain is, tehát a közösségi kultúra legtömegesebb vonatkozásaiban, minthogy Szenteleky egykoron nemcsak irodalmunk vezére, szervezője s legelső és legrangosabb munkása volt, hanem a szó legszorosabb értelmében közéleti ember, aki tudta, hogy a kultúrának „emeletei” vannak, s hogy az ún. „magas” kultúra nem képzelhető el szélesebb és népszerűbb, közkedveltebb alapjai nélkül, még ha itt egészen népszerű és megközelítőleg sem rangos és „művészi” rendezvényekről van szó.*

Vagyis Bori Imre Szenteleky példáját tartva szem előtt, a sziváci estéket olyan rendezvénynek képzelte el, ahol a kultúra „emeletei” találkozhatnak, barátságban, jó viszonyban, egymást kiegészítve élnek, vannak egyszerre együtt. A sziváci rendezvényt kicsit kultúránk keresztmetszetének képzelte el, amelyre *az egészet látó és a kultúra rendszerét felismerő ember gesztusai* mutatnak számunkra példát, figyelmeztetve az utókort, hogy *nem a nagy, hanem legtöbbször az úgynevezett „kis dolgozon” múlik egy-egy kisebb közösség kulturális, művelődési életének gazdagsága és sikeres vagy sikertelen volta.*

Ma, negyven évvel Szenteleky halála után, bár az általa képviselt elv, elképzelés továbbra is időszerű, más a helyzet, olvassuk Bori Imre cikkében. Amit egykoron Szentelekynek szinte egyedül kellett vállalnia, az ma társadalmi támogatást élvez. Ha Szenteleky emlékét idézve, rá emlékezve Szivácon évente találkozik a vajdasági magyar kultúrát tisztelő kisebb-nagyobb csapata, az egyfelől azt jelenti, hogy számon tartjuk, tiszteljük hagyományunkat, másfelől pedig azt, hogy a rendezvény felkarol mindenkit, lehetővé teszi, hogy *a legváltozatosabb igények is kielégíthetők legyenek, hozzáférhetőbb, megközelíthetőbb, mindenkinek szóló jellegűvel.*

Mintegy jelszóként mondja ki a cikk: *Legyenek a Szenteleky-esték mindenkiéi.*

Másként, ahogy néhány sorral alább áll: hozza létre, teremtsen meg a rendezvény azt a szép egységet, *amelyet a kultúrát teremtők és élvezők képeznek.*

Szép, de – sajnos, tudjuk, mert tapasztaltuk, s tapasztaljuk ma is – illuzórikus elképzelés. Csakhogy, ezt is tudjuk, mert ez élte bennünket, akik a (kisebbségi) kultúrát szolgáljuk, sokszor megfélemlítve saját, egyéni ambícióinkról, efféle illúziók nélkül elképzelhetetlen ezen a területen tevékenykedni, létezni.

És nem is érdemes.

Bori Imre Szivácot, az itteni rendezvényt (kultúránk legrégebbi ilyen jellegű rendezvényét) kultúránk egészét átfogó, példát mutató rendezvénynek képzelte el. Olyan találkozási pontnak, ahol a helyi erők, a sziváciak, kúliai, továbbá Zombortól Becséig a csatorna parti községek és Vajdaság más városából, nem utolsósorban Újvidékről és Szabadkáról érkeznének, verbuválódnának a résztvevők, fognának össze kultúránk, múltunk, jelenünk és jövőnk érdekében.

Szivác, a Szenteleky-esték, illetve, ahogy később meghonosodott, a Szenteleky Napok, mert idővel valóban több napos rendezvényé nőtte ki magát, a vajdasági magyar kultúra céltudatos összefogásának országos jelentőségű rendezvényévé lett.

Ahogy Bori Imre több mint három évtizeddel ezelőtt megálmodta, s ahogy azóta egészen haláláig tevékenykedett ennek érdekében.

MÉSZÖLY MIKLÓS ÉS A DÉLVIDÉKI MAGYAR IRODALOM

TÜSKÉS TIBOR

Bori Imre emlékének

Mészöly Miklós pályája, írói munkássága két erő vonzásában alakult. Az egyik erő a szülőföld hatása, Szekszárd, a szülőváros, a szekszárdi szőlőhegy, a Porkoláb völgy, a gálicos szőlődombok, a „Térkép Aliscáról”, „Az én Pannóniám” vonzása. A másik erő az országhatárokon és a nyelvi határokon átlépő kitérülködés, „az egyetemes felelősségtudat”, a „közép-európai szem”, az „Európa-show”, az egyetemesség igénye. Az utóbbi – nevezzük röviden európaiságnak – épp olyan fontos volt számára, mint a „magyar felelősségtudat”, a közösségi, nemzeti elkötelezettség.

Mészöly 1931-től nyolc éven át a szekszárdi állami Garay János gimnázium tanulója. Az egyik rá legmélyebb nyomot hagyó tanára dr. Hencze Béla. A magyar irodalomra, a francia nyelvre és – a legfelső osztályban – filozófiára tanította. Hencze vezette az iskolai önképzőkört is, ahol Mészöly (akkor még Molnár) Miklós többször szerepelt. Mészöly Hencze Bélának köszönhette a francia nyelv és kultúra iránti érdeklődésének a felkeltését és kibontakozását. A század jeles francia íróit eredetiben olvasta, többször járt Párizsban, fontosnak tartotta műveinek franciaországi megjelenését.

Mészöly Miklóst 1944-ben behívják katonának. A hajmáskéri tüzérképzés után alakulatával Németországba kerül. A háború poklát katonaként, katonaszökevényként, hadifogolyként, menekültként éli meg. Berlinen, Prágán, Sopronon, Berzencén, Újvidéken, Pécsen át tér vissza szülővárosába. A háborús élmények, a szenvedés megismert változatai kitérítgették világát, és mélyen beleivódtak. Az egyik legerőteljesebb háborúellenes parabolája a *Bunker* című dráma, melyet a hatvanas évek elején vet papírra.

Mészöly Miklós 1949-ben házasságot köt Polcz Alaine pszichológussal, aki Kolozsváron született, és akinek kiterjedt, sokszálú rokonsága él Erdélyben. Mészöly és felesége már az ötvenes években többször járt Erdélyben, és őket is fölkeresik Pesten az erdélyi atyafiak, olyanok is vannak közöttük, akiknek áttelepülését segítik. Mészöly Erdély-élménye legsűrűbben a *Pontos történetek, útközben* (1970) című regényének lapjait szövi át.

Mészöly életében az otthon ülés és a helyváltoztatás, az egyedüllet és a keresés, az elvonulás és az utazás szakaszai sajátosan keverednek egymással. Egyaránt fontos számára a magány, a „kotlás”, az, hogy hónapokra bevegye magát a szekszárdi Porkoláb völgy egyik présházába vagy később a kisoroszi házba, és „kihordja” ott egy-egy terjedelmesebb művét, és ugyanilyen erővel kereste a mozgás, az utazás, a világlátás alkalmait. Már 1961-ben hosszabb nyugat-európai utazást tesz. Ekkor köt szerződést legelső regénye, *Az atléta halála* francia nyelvű kiadására a párizsi Seuil kiadóval. (A regény Párizsban 1965-ben, magyarul Budapesten 1966-ban jelenik meg.) 1963-ban Lengyelországban jár. 1964 őszén Erdélybe utazik. 1965-ben *Az atléta halála* francia nyelvű kiadásának megjelenésekor is Párizsban tartózkodik.

Mészöly Miklóssal 1960 óta voltam kapcsolatban. Mint a pécsi Jelenkor című irodalmi és művészeti folyóirat 1959 és 1964 közti szerkesztője Mészölynek a lapban ekkor tíz alkalommal adhattam lehetőséget a publikálásra. Kapcsolatunk később is megmaradt. Levelezésünk, mintegy száztíz sajtó alá rendezett levél várja a kiadást. Ebben a levelezésben többször szó van Mészöly és a határon túli magyar irodalom kapcsolatáról.

Mészöly először – felesége is erre ösztönzi – az erdélyi magyar irodalom irányában tájékozódik. 1964 őszén Kolozsváron találkozik Kányádi Sándorral, elhossa számomra Kányádi Sándor *Harmat a csillagon* (Bukarest, 1964) című verseskötetét, és 1964. november 20-án kelt terjedelmes levelében az erdélyi magyar irodalom támogatására buzdít: több címet megad, ahová magyar nyelvű könyveket és folyóiratokat küldjünk; a kritikai rovatban foglalkozunk rendszeresen az ottani könyvterméssel; alkalmanként az ottani írók műveinek másodközlésben történő megjelentetésére is gondolni kellene. „Persze, nem »kilóg a lóláb« jószívűséggel (nekik sem arra van szükségük), hanem méltó kritikával s főképp: az egész, egységes magyar irodalom tablójába beállítva.” Az ottaniak jogos panasza és keserősége mellett ugyanakkor azt is látja, hogy a jelenlegi erdélyi magyar irodalom „sajnos, nem üti meg a két háború közti erdélyi irodalom mértékét – de akkor is! A folytonosság, az ide-tartozás gondolatának ébrentartásáért (s az ő ébrentartásukért) többet kellene s lehetne tennünk”.

Amíg tehettem, a Jelenkort ebben a szellemben, az egyetemes magyar irodalom jegyében igyekeztem szerkeszteni. A folyóirat közölte Sükösd Mi-

hálnak a vajdasági magyar folyóirattal foglalkozó cikkét. (*Széljegyzetek a Híd margójára*. Jelenkor, 1964. 2. sz.) Helyet adtunk erdélyi magyar szerzők – Kányádi Sándor, Endre Károly, Ficzey Dénes – írásainak. Kritikát írtam Kányádi Sándor – első magyarországi kritikusaként – *Harmat a csillagon* című verseskötetéről. S azt terveztük, hogy „a Híddal foglalkozó cikkhez hasonlóan egy másik tanulmányban a romániai magyar irodalmat is fölmérjük”, de a laptól történt eltávolításom miatt „sajnos, ez csak terv maradt”.

Mészöly Miklós már a következő évben, 1965 elején arról értesít: „Folyóiratoknál nem nagyon kereskedem – a Híd-nál lettem otthonosabb.” A célzás azt jelenti, hogy a Híd 1964. 9. számában jelenik meg Mészöly *A tágasság iskolája* című tanulmánya, az az írása, amelyet a Valóság „túl »lírai« hangvétele” miatt nem vállalt, amelynek közlésére a Jelenkornál már nem volt mód, és amely Mészöly *A tágasság iskolája* című esszékötetének címadó írásaként Magyarországon majd csak 1977-ben lát napvilágot.

Mészöly valóban otthon érezhette magát a Híd-ban. Ez a folyóirat adott helyet készülő regénye, a – leveleiben sokáig Paulus címen emlegetett – *Saulus* egyik részletének is *Bárányok kapujában* címmel. (Híd, 1966. 4. sz.) A regény majd 1968-ban jelenik meg a Magvető Kiadónál.

Mészölynek az a levele, amelyben arról ad hírt, hogy a Híd hosszabb részletet közöl új regényéből, más tekintetben is fontos közlést tartalmaz az író és a délvidéki magyar irodalom kapcsolatáról. A Budapest, 1966. április 27-i keltezésű postabélyegzővel ellátott levélből hosszabban idézünk.

„Apropos, Híd – a szerkesztő, Ács Karcsi, most elsején itt lesz Pesten, nálunk jövünk össze páran, akik eddig is dolgoztunk nekik. Teszem a bogarat a füledbe: mért nem írsz nekik? A pillanatnyi helyzet (Jugóval) elég jó, hogy kihasználjuk. Főképp elméleti, esszé-vonatkozásban talán a legjobb magyar nyelvű folyóirat, igen liberálisan szerkesztik – s talán el lehetne mondani ott, náluk, egynemely dolgot, amit itthon nem lehet. Főképp irod. történelmi szemléletünk szakadékait lehetne tömögtetni egy-egy esszével. S kicsit távlatokban nézve – mindegy, hogy itt vagy ott jelenik meg; fő, hogy magyarul s nyomtatásban. Az már maradandó nyom, akárhogyan is. Én lelkesen hiszem, hogy amit a magyar szellemi, irodalmi életben Erdély képviselt – mint góc – a két háború között, az most csúszik át Délvidékre, a szerep. Valami »kihe-lyezett« bázist érzek és látok bennük. S ha támogatjuk, attól gazdagabb is lesz. Miért ne tegyük? Szóval, bogár a füledbe!”

Igyekeztem megszívlelni Mészöly tanácsát. S amikor néhány év múlva valóban születtek olyan munkáim, amelyeknek hazai megjelentetése nehézségbe ütközött, a Híd-ban publikáltam azokat. Így jelent meg ott *A sürítés határai* (Három Pilinszky-vers elemzése) című tanulmányom (Híd, 1973. 2. sz.), illetve amikor Kodolányi Jánosról írt könyvem kéziratát a Szépirodalmi

Kiadó – bár szerződést kötött a munkára – visszautasította, a könyv egy hosszabb részlete is a Hídban látott napvilágot. (*Regény és mítosz. Híd, 1973. 9. sz.*)

Egy idő után Mészöly Miklós szívesen és gyakran adott interjút a lapoknak, vett részt és szólalt föl hazai és külhoni konferenciákon, kongresszusokon. (Ezek közül több olvasható *A pille magánya* című kötetében. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1989.) Ezek közül egyik elhíresült interjúja 1969. december 31-én jelent meg az újvidéki Képes Ifjúság című, magyar nyelvű lapban. Az interjút Hornyik Miklós készítette, címe: *Emberszabású politikát*. (Kötetben is megjelent: Hornyik Miklós: *Beszélgetés írókkal*. Forum Kiadó, Újvidék, 1982. Második kiadása: Ister Kiadó, Budapest, 2000.) Az interjúban Mészöly olyan gondolatokat fogalmazott meg, amelyek a magyarországi hivatalos politika nemtetszését váltották ki. Az író ekkor várta *Pontos történetek, útközben* című új regényének a megjelenését. A művet a Magvető Kiadó gondozta, melynek igazgatója ekkor Kardos György volt, és a könyv a pécsi Szikra Nyomdában készült. A kiadó a kötettel az 1970. évi könyvhéten kívánt jelentkezni. Mészöly „bűnét” a hatalom meg akarta torolni. Ma már nehéz megállapítani, hogy a legfelsőbb helyről, a kultúrpolitika irányítójától, Aczél Györgytől jött-e az intés, netán a Pártközpont kulturális osztályán született a döntés, avagy a Magvető nagyhatalmú, de óvatos igazgatója magánszorgalmú intézkedése volt. Az ilyen retorziókról nem szokott írásos följegyzés születni. Mindenesetre a pécsi Szikra Nyomdát a kiadó utasította, hogy a kinyomott könyvet tartsa vissza, raktározza, és ne adja át a kereskedelemnek, a terjesztővállalatoknak „terítésére”. Az író további megalázására a kiadó a könyvből kettő darab példányt azért átnyújtott Mészölynek.

Minderről Mészöly Miklós 1970. március 25-i postabélyegzővel ellátott leveléből értesültem. Többek között ezt írta:

„Új könyvem – Pontos történetek, útközben – a pécsi nyomdában készült el. Már rég piacra kellett volna kerülnie, de közben ismét némi büntetés alá estem. Egy jugoszláv lapnak adott szilveszteri interjú miatt botrány lett a Központban, s átmeneti időre letiltották a könyvemet (vagy Kardos magánszorgalmú óvatossága?) – tény, hogy kész a könyv, de ülnek rajta. Állítólag, majd nyáron – csöndben – piacra engedik. Az interjú miatt se kaptam nyílt támadást (a csend-stratégia) – csak ilyen adminisztratív figyelmeztetést. (Egyébként közlésben se vagyok letiltva, – az És épp most akar interjút csinálni velem . . .) – Röviden: kész könyvemből nagy kegyesen 2 (azaz, kettő) példányt adtak mutatóba. Gyerekes ügy – dehát ez van.” Mészöly egyébként azért tájékoztatott ilyen részletesen az ügyről, mert arra kért, hogy próbálják a nyomdában néhány további példányt szerezni a könyvből. „Bizonyos okokból

kellene nekem, még nyár előtt, amikor majd úgysis megkapom a köteles példányokat” – írta levelében.

Mészöly Miklós többször járt személyesen Jugoszláviában. 1969-ben Újvidéken találkozott a két vajdasági magyar folyóirattal, a Híd, valamint az Új Symposion szerkesztőivel és munkatársaival. Ekkor készül Hornyik Miklóssal az a nevezetes interjú, ami miatt egy időre letiltják *Pontos történetek, útközben* című könyvének terjesztését. A hetvenes években több nyarat töltött a dalmáciai Hvar szigeten a Lončar-villában. Hvari élményekből született *Utazás* című elbeszélése (megjelent Jelenkor, 1974. 7–8. sz.); a cselekmény helyszínében jól fölismerhető a hvari környezet. Amikor a hetvenes években magam is családostul az adriai tengerpartra készülődtem, Mészöly Miklóstól kaptam meg a hvari Lončar-villa címét. Mészöly 1977-ben itt kezdi írni *Bolond utazás* című kisregényét, az írás végső változatának végén ez olvasható: Hvar, 1977 – Kisoroszi, 1986. 1979 őszén Dubrovnikban tartózkodik. A Jelenkor 1979. 12. száma közölte *Lassan minden* című (Egy elképzelt színház születése és huszonnégy órája alcímű) írását. („Részlet egy készülő könyvből.”) A közléshez értelmező-magyarozó kommentárt fűzött egy fiktív levél-interjú formájában, melynek végén ezt a keltezést találjuk: Dubrovnik, 1979. október 26.

Mészöly műveit a hatvanas években a magyarországi kritika általános elutasítással fogadta. *Az ablakmosó* című drámáját 1963 decemberében Pándi Pál támadta meg; első regényét Faragó Vilmos 1966-ban bírálta az Élet és Irodalomban, és azt írta róla: „ilyen utánérzéses és sematikus regényt, mint Az atléta halála, mégis csak az ötvenes évek elején lehetett olvasni nálunk”! Lehet mérlegelni, hogy a rosszindulat vagy a hozzá nem értés, a szándékos félreértés vagy a vulgármarxista korlátoltság volt-e nagyobb ezekben a bírálatokban. A szellemesnek szánt, valójában megbélyegző jelzőn, a „magyar Ionescón” kívül a Benedek Marcell-féle *Magyar Irodalmi Lexikon* (1965) még „az irracionálizmus, az egzisztencializmus hatását” emlegeti.

Míg a hazai, „szocialista eszmeiségű” irodalomkritika jobbára az elmarasztalás és a kirekesztés hangján írt Mészöly munkásságáról, az európai kitekin-tésű és a magyarországinál liberálisabb szellemű jugoszláviai magyar irodalom megértéssel és igényes elemzéssel foglalkozott műveivel. Mándy Iván *A pálya szélén* című regénye 1963-ban jelent meg. A mű címe metaforává vált, és egy egész írói kört, a szocialista realizmus béklyóiból szabadulni kívánó írók munkásságát is jellemezni lehetett vele. Bori Imre ilyen értelemben használta a kifejezést, amikor a Híd 1966. 6. és 1968. 4. számaiban megjelent tanulmányaiban Mándy Iván és Hernádi Gyula mellett Mészöly Miklóst is a „pálya szélén” álló, az irodalmi élet periferiájára szorított, „féllegális” írónak nevezi. Bori szerint a periferikusság persze látszólagos: a magyar széppróza megújítást épp azok az írók szolgálják, akik a földhöz ragadt valóságbrázolást („az

úri Magyarország halálraítéltségének bemutatását”) elvetve egy érzékenyebb, intellektuális színezetű, atmoszférateremtő „modern” prózát művelnek. Bori Imre Mészöly művészetének elismerését és méltatását *Huszonöt tanulmány a huszadik századi magyar irodalomról* című, 1984-ben Újvidéken megjelent könyvében megismétli.

Az újvidéki egyetem Bori Imre vezette magyar irodalmi tanszékén a hallgatók, valamint a tanszék munkatársai körében valóságos kutatói műhely alakult Mészöly Miklós munkásságának kritikai feldolgozására. Ebből az újvidéki „iskolából” nőttek ki azok a fiatal irodalomtörténészek és kritikusok – Juhász Erzsébet, Danyi Magdolna, Toldi Éva és mások –, akiknek Mészölyvel foglalkozó tanulmányai aztán részben (1978-ban és 1981-ben) a Bányai János, részben (1985-ben és 1986-ban) a Bori Imre szerkesztette Hídban jelentek meg.

Mészöly Miklós munkásságának az egyik legértőbb kutatója Thomka Beáta. Az újvidéki egyetemen szerzett diplomát, majd ugyanitt az irodalmi tanszék munkatársa, tanársegéd, docens, majd egyetemi tanár. Egyik korai dolgozata, mely az Új Symposiumban 1969-ben jelent meg, a *Saulus* személyiségstruktúrájával foglalkozik. Ezt követően sorra jelennek meg *Az atléta halálát* és más Mészöly-műveket elemző tanulmányai. Magyarországra történő áttelepülése, illetve a pécsi egyetemre történt tanszékvezetői kinevezése után, a kilencvenes években is az egyik központi témája marad a Mészöly-kutatás, majd ő írja meg a Mészölyvel foglalkozó első önálló kismonográfiát (Kalligram Kiadó, Pozsony, 1995).

A Híd mellett a vajdasági alkotók – főként a fiatalok – másik fontos publikációs fóruma az Új Symposium. Az avantgárd szellemiségű, alkalmanként összevont számokkal megjelenő, külső kiállításában is újszerűsége törekvő lap már a hetvenes évek végén több alkalommal foglalkozik Mészöly írásművészetével.

Mészöly *Az ablakmosó* című drámáját 1957-ben írta (maga kérte ennek jelölését a burleszk-tragédia első közlésekor a Jelenkor 1963. októberi számában); *Bunker* című drámája – a leveleiből kiolvashatóan – 1961-ben keletkezett. A *Bunker* nyomtatásban először a Magvető Almanach 1965. évi 3. számában jelent meg. *Az ablakmosót* a Miskolci Nemzeti Színház stúdiószínpadán adták elő először; a *Bunker* ősbemutatója a lengyelországi Nova Hutában volt 1967-ben. A két színpadi művet közös kötetben a Magvető Kiadó jelentette meg 1979-ben.

Ez az év és ez az alkalom serkentően hatott a jugoszláviai magyar kritikára: a Danyi Magdolna által szerkesztett Új Symposium (a folyóirat már 1965-től több ízben, folyamatosan foglalkozott Mészöly munkásságával) 1979-ben két alkalommal is írást szentelt Mészöly színpadi műveinek. Bálint Sándor tömör

és igényes írása *Fényketrec* címmel a 169–170. számban a magyarországi kritikánál sokkal nagyobb távlatban és sokkal nagyobb rálátással szól Mészöly két darabjáról. A két mű „a magyar irodalomban a hatvanas években általánosabbá vált úgynevezett létirodalom figyelemre méltó mintadarabjaként is felfogható . . . a két történet alapjában véve a kiszolgáltatottság példája marad minden körülmények között.” A folyóiratban később, a 176. számban Hornyik Miklós *Valóságmozgatók Mészöly parabola-drámáiban* címmel hosszabb tanulmányban foglalkozik Mészöly két színpadi alkotásával és írói pályájával. A *Bunkert* az író novellisztikájával és *Az ablakmosóval* egybevetve arra a következtetésre jut: a parabola azért új és más Mészöly korábbi munkáinál, mert itt a dráma „a lázadás katarziséval” tetőzik.

A Híd és az Új Symposion nemcsak Mészölyről szóló tanulmányokat publikált, hanem helyet adott az író szépirodalmi műveinek, esszéinek is. Említettük, hogy a *Saulusból* már 1966-ban részletet közölt a Híd. Ezt a hetvenes években az Új Symposionban többszöri közlés követte (1976-ban, 1978-ban, 1981-ben); illetve a *Bolond utazás* első változata *Egy jelentéktelen körülmény részletes ismertetése* címmel a Híd egyik 1978-as számában látott napvilágot.

A Mészöly-recepcióban fontossá vált az 1981-es év, az író születésének hatvanadik évfordulója. A hazai folyóiratok mellett a délvidéki magyar irodalom is kivette részét az író köszöntésében és méltatásában. Nevezetessé vált az Új Symposion 192. száma, melyben Mészöly írása mellett műveivel foglalkozó további négy tanulmány olvasható. Itt kell megemlíteni, hogy alkalmanként magyarországi szerzők is – Balassa Péter és Kölczöl Csaba – Mészölyről szóló dolgozatukat először az Új Symposionban adták közre.

A hetvenes és a nyolcvanas években a két jugoszláviai folyóirat mellett a vajdasági magyar sajtó más termékei is figyelemre méltatták Mészöly megjelenő műveit. A Magyar Szóban (1979) és az Üzenetben (1986) Vajda Gábor, a 7 Napban (1981) Bori Imre írt egy-egy alkalommal Mészöly Miklósról. 1991-ben Bori Imre a 7 Napban (március végétől június derekáig) tizenegy részből álló cikksorozatot szentelt Mészöly munkásságának.

Bori Imre két könyvében, az *Írók, események, jelenségek* (1997), valamint a *Krónikák írókról, könyvekről* (1999) című művében is foglalkozik Mészöly munkáival. Ide kívánkozik annak említése, hogy a délvidéki magyar irodalom – Bori mellett – másik jeles kritikus, Bányai János is többször írt Mészölyről. Az író jugoszláviai recepciójának fontos darabjai Bányai János *Talán így* (1995) című tanulmánykötetének Mészölyről szóló írásai. Bányai jóval az író halála után, 2003-ban a szokványos nekrológnál magvasabb írással búcsúzott Mészöly Miklóstól.

Végezetül meg kell említeni a következőket: 1994 decemberében az újvidéki egyetemen a Bölcsészettudományi Kar Hungarológiai Szaka és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete szervezésében Mészöly-konferenciára került sor. A konferencia teljes anyaga Mészöly Miklós életműve szalagcímmel a Hungarológiai Közlemények 1995. évi 1–2. számában jelent meg. A tanulmányok szerzői a közlés sorrendjében: Bori Imre, Gerold László, Erdődy Edit, Bányai János, Pomogáts Béla, Tverdota György, Utasi Csaba, Juhász Erzsébet, Kappanyos András, Harkai Vass Éva, Faragó Kornélia és Csányi Erzsébet.

*

Amikor most Mészöly Miklós művészetének befogadását vizsgáltuk a délvidéki magyar irodalomban, nem törekedtünk teljességre, minden adat számbavételére, leltározására. Ez a bibliográfia-készítők feladata. Azt pedig, hogy Mészöly Miklós szépprózája és esszéirő művészete, látásmódja és stílusa milyen meghatározó módon hatott a jugoszláviai magyar elbeszélők szemléletére és hangjára – mondjuk Brasnyó Istvántól Varga Zoltánig és Németh Istvántól Gion Nándorig – főként a hatvanas évek tájékán indulókra, külön összehasonlító vizsgálat és elemzés mutathatja meg.

Áttekintésünkkel, Mészöly Miklós munkássága délvidéki visszhangjának föltérképezésével és kritikai számbavételével csupán jelezni kívántunk egy tendenciát, egy irodalomtörténeti tény: egyrészt Mészöly Miklós befogadása és bemutatása a határon túli magyar irodalmi közösségek közül legelőször és a legintenzívebben a délvidéki magyar irodalomban történt meg; másrészt Mészöly Miklós munkásságával az anyaországi recepciót jóval megelőzve és a hazainál sokkal nagyobb megértéssel és érzékenységgel a jugoszláviai magyar irodalom foglalkozott. Volt idő – több évtized, főként a hatvanas, a hetvenes évek és a nyolcvanas évek eleje –, amikor a huszadik századi magyar széppróza egyik legkiválóbb megújítója a legmegértőbb és a legérzékenyebb olvasóit és elemzőit a délvidéki magyar szellemi életben találta meg.